

УДК 81'272:027.7(477.83-25) ЛНУ ім. І.Франка

ВПЛИВ МОВНОЇ ПОЛІТИКИ В УРСР 1970–1980-х РОКІВ НА ФОРМУВАННЯ БІБЛІОТЕЧНОГО ФОНДУ НАУКОВОЇ БІБЛІОТЕКИ ЛЬВІВСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО УНІВЕРСИТЕТУ ІМЕНІ ІВАНА ФРАНКА

Оксана ГРИЦАЙ

*Наукова бібліотека Львівського національного університету імені Івана Франка,
вул. Драгоманова, 5, м. Львів, Україна, 79601, тел. (032) 239-44-00*

На тлі огляду русифікаторської політики радянського керівництва в УРСР стосовно книговидання у 1970–1980-х рр. розглянуто процес комплектування фондів Наукової бібліотеки ЛДУ ім. Івана Франка. Наведено відповідні статистичні показники, здійснено порівняльний аналіз комплектування за мовою отриманих видань.

Ключові слова: Наукова бібліотека Львівського державного університету імені Івана Франка, бібліотечний фонд, комплектування, книга, мовна політика в УРСР.

Незалежна Україна отримала у спадок складну політичну і, зокрема, мовну ситуацію, яка і сьогодні остаточно не розв'язана. Найбільш вагомими, на наш погляд, для створення негативної щодо української мови ситуації є історико-політичні процеси 70–80-х років минулого століття, свідками й учасниками яких є нинішнє покоління.

Після так званої “хрущовської відлиги” 1960-х рр. в Україні знову почалася хвиля антиукраїнського наступу. Офіційним початком цього можна вважати доповідь Л. Брежнєва на XXIV з'їзді КПРС (1971 р.), де він оприлюднив тезу про необхідність формування нової історичної спільноти – радянського народу. Як зазначає історик Ярослав Грицак, “проведення в життя цієї формули передбачало усунення перешкод, що стояли на шляху формування цієї нової історичної спільноти, насамперед буржуазно-націоналістичних пережитків. Одним з головних напрямків роботи стало російщення усіх народів СРСР”¹.

Радянське і партійне керівництво не могло не подбати про історично-ідеологічне підґрунтя своєї діяльності. Тому в 1970-х рр. велась активна робота в історично-науковій площині. Протягом 1972–1979 рр., вважає Я. Грицак, було здійснено “погром української історичної науки: припинили існування періодичні наукові збірники, готові монографії не видавались. Загалом під тиском функціонерів було змінено трактування історії України. Українців фактично позбавлено своєї власної історії”².

Як відомо, розвиток і функціонування будь-якої національної мови значним чином залежить від стану книговидання цією мовою, від діяльності національної інтелігенції, громадських організацій. Саме тому основний натиск у мовній політиці 1970-х рр. зосередили на українській інтелігенції, на зменшенні кількості друкованої продукції українською мовою.

¹ Грицак Я. *Нарис історії України: формування модерної української нації XIX–XX ст.* – Київ: Генеза, 2000. – С. 288.

² Там само. – С. 287.

Як приклад можна назвати відхилення кандидатури Ліни Костенко на здобуття у 1981 р. Шевченківської премії. Фізичне знищення Василя Стуса (1985 р.), якого незадовго до смерті пропонували висунути на здобуття Нобелівської премії в галузі літератури, також є свідченням пильної уваги партійного керівництва до розвитку українського мистецтва слова.

У 1973 р. вище політичне керівництво ухвалило жорсткі рішення стосовно низки республіканських видавництв. У відповідних розпорядженнях Держкомвидаву УРСР перед ними ставилися завдання: “Переглянути тематичні плани випуску художньої літератури та видань мистецтва 1973–1974 рр. та плани редакційних видань 1975 р. з тим, щоб вилучити з них твори малоактуальні, вузькотемні, ідейно нечіткі, художньо недосконалі [...], доповнити проспекти серій та бібліотек новими творами, в яких художньо осмислюються героїка нашого часу, розкривається духовний світ сучасника [...]. Необхідно передбачити висвітлення головних проблем розвинутого соціалістичного суспільства, IX п’ятирічки, науково-технічного прогресу, зростання ефективності суспільного виробництва, передового досвіду в промисловості і сільському господарстві, зосередити увагу на розкритті питань інтернаціоналізму, дружби народів, комуністичного виховання трудящих, критики буржуазної ідеології”³.

Протягом 1970–1980-х рр. простежується стійка тенденція до зменшення кількості україномовних видань та їх накладів. Якщо у 1970 р. українською мовою видали 3112 назв книг і брошур загальним накладом близько 93 млн примірників, то в 1980 р. ці показники склали 2116 назв і 92 млн прим., а у 1988 р. – 1779 назв накладом менше 79 млн прим. Багато видавництв перейшли на випуск виключно російськомовної продукції. Це, зокрема, видавництва “Техніка”, “Урожай”, “Будівельник”, “Здоров’я”. Навіть видавництво “Наукова думка” друкувало наукову літературу переважно російською мовою⁴.

Український журнальний ринок практично повністю поглинула російськомовна продукція. На початок 1970-х рр. в Україні розповсюджувалося 27 журналів, присвячених питанням народної освіти, з них лише три українською мовою; з 85 часописів із проблем охорони здоров’я українською мовою публікувалися лише два; зі 140 літературно-мистецьких видань україномовних було лише 18. За аналізований період частка україномовних часописів зменшилася.

Не відставало від журнальної періодики і видавництво газет. У 1970–1980-х рр. зріс випуск російськомовних газет, низка центральних та місцевих видань стали двомовними. Так, у 1970 р. в УРСР видавали 2618 газет російською мовою і 2118 українською, у 1980 р. відповідно 1737 і 1278, а в 1988 р. – 1784 і 1261. Причому у 1988 р. разовий наклад україномовних газет становив приблизно 16 млн примірників, тоді як російськомовних перевищував 24 млн⁵.

Різке скорочення видання україномовної художньої, науково-популярної літератури, періодичних видань супроводжувалося вихолощенням імен, подій, фактів, здатних, на думку політичного керівництва, підживлювати національні почуття громадян, підсилити їхній інтерес до власної історії і культури.

З цих само причин практично повністю перекрили канали проникнення в Україну абсолютної більшості зарубіжних україномовних видань, у першу чергу, періодики,

³ Центральний державний архів-музей літератури і мистецтва, ф. 590, оп. 1, спр. 910, арк. 4.

⁴ Центральний державний архів громадських об’єднань України, ф. 1, оп. 25, спр. 159, арк. 27.

⁵ *Народное образование и культура в СССР*: Статистический сборник. – Москва: Финансы и статистика, 1989. – С. 378.

яка постійно відстежувала суспільно-політичні, економічні, національно-культурні процеси в республіці. Лише у 1974 р. Головліт запобіг розповсюдженню 26 назв газет і 27 назв журналів загальним накладом 10660 примірників. Редакціям зарубіжних україномовних видань, як і раніше, дорікали за різку критику національної політики в СРСР, рішучий протест проти політики русифікації України, яка охоплювала все нові й нові сфери духовного життя майже 50-мільйонного народу⁶.

Не мала українська мова переваг і при комплектуванні фондів Наукової бібліотеки Львівського державного університету ім. Івана Франка. Це можна простежити за допомогою порівняльної таблиці. Абсолютну більшість надходжень склали видання російською мовою та іншими мовами. Україномовні видання склали приблизно чверть від усіх надходжень.

Таблиця 1

Порівняльні показники комплектування бібліотечного фонду Наукової бібліотеки ЛДУ ім. Івана Франка за мовами (1970–1980-ті рр.)⁷

Рік	Всього	Російською мовою	Українською мовою	Іншими мовами
1970	97193	56856	3799	36538
1971	97522	54369	5797	37356
1972	96736	58625	12881	25230
1973	96216	56929	15887	23400
1974	111987	55656	14378	41953
1975	96074	61087	11981	23006
1976	80105	51580	9769	18756
1977	79350	53214	9091	17045
1978	75049	42270	7341	25438
1979	72369	48758	6768	16843
1980	73316	45408	7993	19915
1981	71317	44737	8800	17780
1982	66130	40850	5729	19551
1983	65326	41630	6312	17384
1984	68310	45331	7070	15909
1985	67328	45502	6816	15010
1986	68999	45058	5247	18694
1987	65867	45253	4563	16051
1988	68067	48047	5872	14148
1989	70033	52489	8802	8744

⁶ Горбачук Д. *Русифікаторська мовна політика в Україні у 70–80-х роках ХХ століття*. – Київ, 2002. – С. 11.

⁷ Див. річні звіти Наукової бібліотеки ЛДУ ім. Івана Франка за 1970–1989 рр.

У досліджуваний період радянська влада приділяла значну увагу формуванню бібліотечного фонду. З фондів бібліотеки вилучалися видання українських класиків та патріотів України. Особливу увагу при комплектуванні приділяли виданням матеріалів з іздів КПРС і КП України, Пленумів ЦК КПРС, літературі з важливих питань політики партії і керівництва держави, публікаціям про видатних революціонерів, діячів Комуністичної партії та комсомолу.

Видання української літератури, як зазначалось вище, підтримували набагато менше, поповнення фондів бібліотек здійснювали на основі рекомендацій союзного Міністерства культури, згідно з якими бібліотеку слід було комплектувати літературою, виданою в різних регіонах Радянського Союзу. Водночас частина українських видань, і без того втиснутих у жорсткі рамки радянської цензури, так і не потрапляла до списків літератури для комплектування бібліотеки. Таким чином, український читач був позбавлений можливості навіть самостійно знайомитися зі зразками українського красного письменства.

Основними джерелами поповнення бібліотечного фонду Наукової бібліотеки ЛДУ ім. Івана Франка були Центральний у Москві і Львівський обласний бібколектори, внутрішньосоюзний книгообмін, передплата і, частково, книжкові магазини, у яких можна було купувати лише літературу суспільно-політичної тематики.

Зробивши аналіз звітів бібліотеки за 1970–1980-ті рр., бачимо, що видання “Осоциалистической революции” К. Маркса та Ф. Енгельса, “Лев Толстой как зеркало русской революции” В. І. Леніна, “Пермская Лениниана” (у восьми томах), “Славный период Ленинского комсомола”, “Актуальные вопросы идеологической работы КПСС” Л. І. Брежнева і багато подібних вважалися особливо важливими та актуальними і надходили до бібліотеки у великих кількостях, по 300–500 примірників.

У 1986 р. припиняється книгообмін з капіталістичними країнами “...до рішення вопроса в Минвузе УССР”. Книгообмін продовжується лише з соціалістичними країнами та незначний – із країнами, що розвиваються.

У 1989 р. ухвалення Закону УРСР “Про мови в Українській РСР”, згідно з яким “Українська РСР забезпечує українській мові статус державної з метою сприяння всебічному розвитку духовних творчих сил українського народу [...] а російської мови як мови міжнародного спілкування Союзу РСР”⁸, дозволило Науковій бібліотеці інтенсивніше поповнювати свої фонди україномовною літературою. У 1989 р. книг українською мовою придбали на 3 тис. більше, ніж у попередні роки. З цього часу почалося відновлення державної мови на території України, і процес русифікації частково припинився.

Отже, спираючись на проаналізовані факти, можна зазначити, що в останні десятиріччя існування Радянського Союзу в Україні здійснювалась антинаціональна мовна політика, основним завданням якої було поступове і планомірне витіснення української мови і культури, що значно вплинуло на формування бібліотечного фонду Наукової бібліотеки ЛДУ ім. Івана Франка.

⁸ Кубайчук В. *Хронологія мовних подій в Україні: зовнішня історія української мови*. – Київ: К. І. С., 2004. – С. 82.

INFLUENCE OF THE LANGUAGE POLICY IN THE USSR IN 1970s–1980s ON THE FORMATION OF THE LIBRARY STOCK OF THE SCIENTIFIC LIBRARY OF L'VIV IVAN FRANKO STATE UNIVERSITY

Oksana HRYTSAI

*Scientific Library of L'viv Ivan Franko National University,
5, Drahomanov Str., L'viv, Ukraine, 79601, tel. (032) 239-44-00*

The process of formation of the library stock of the Scientific Library of L'viv Ivan Franko State University is analyzed in the context of review of the Russification policy against book publishing conducted by the Soviet leaders in the USSR in 1970s–1980s. The article cites the respective statistical figures and makes a comparative analysis of the stock formation by the language of the publications acquired.

Keywords: Scientific Library of L'viv Ivan Franko State University, library stock, stock formation, book, language policy in the USSR.

ВЛИЯНИЕ ЯЗЫКОВОЙ ПОЛИТИКИ В УССР 1970–1980-Х ГОДОВ НА ФОРМИРОВАНИЕ БИБЛИОТЕЧНОГО ФОНДА НАУЧНОЙ БИБЛИОТЕКИ ЛЬВОВСКОГО ГОСУДАРСТВЕННОГО УНИВЕРСИТЕТА ИМЕНИ ИВАНА ФРАНКО

Оксана ГРЫЦАЙ

*Научная библиотека Львовского национального университета имени Ивана Франко,
ул. Драгоманова, 5, г. Львов, Украина, 79601, тел. (032) 239-44-00*

На фоне обзора русификаторской политики советского руководства в УССР, касающейся книгоиздательства в 1970–1980-х гг., рассмотрен процесс комплектования фондов Научной библиотеки ЛГУ им. Ивана Франко. Приведены соответствующие статистические показатели, проведён сравнительный анализ комплектования за языками полученных изданий.

Ключевые слова: Научная библиотека Львовского государственного университета имени Ивана Франко, библиотечный фонд, комплектование, книга, языковая политика в УССР.

Стаття надійшла до редколегії 8. 11. 2011

Прийнята до друку 17. 07. 2012